

5. IZVEDBA JAVNOGA GOVORA

Govor na papiru je poput osušenog cvijeta: on je zaista tu, ali je boja izblijedila i miris nestao.
Prosper Lorain

Što ćete naučiti?

Nakon čitanja ovog poglavlja moći ćete:

- Navesti razloge zašto je govornička izvedba važan dio pripreme govora
- Opisati opći proces pripreme govorničke izvedbe
- Nabrojiti četiri vrste govorničke izvedbe i situacije u kojima se primjenjuju
- Objasniti odlike dobre govorničke izvedbe
- Izgovoriti različite rečenice mijenjajući temeljna govorna sredstva
- Nabrojiti govorne vještine

Ključne riječi: govornička izvedba, vrste govorničke izvedbe, priprema govorničke izvedbe, odlike govorničke izvedbe, temeljna govorna sredstva, složena govorna sredstva, govorne vještine, poučavanje izvedbe

Izvedba javnoga govora, dakle govornička izvedba, uključuje govorni i sugovorni, odnosno uzgovorni tj. neverbalni dio. Paralingvističke neverbalne znakove, one koje proizlaze iz govornog ostvarenja objasniti ćemo u ovom poglavlju, dok će više riječi o neverbalnoj komunikaciji općenito i ostalim neverbalnim kodovima biti u sljedećem poglavlju. U našoj se literaturi govornička izvedba često naziva govornom izvedbom, no budući da smo u prvim poglavljima nastojali razlikovati govorno od govorničkog, čini se da je termin govornička izvedba prikladniji. Govornička se izvedba definira kao način prenošenja poruke javnoga govora oralnim i vizualnim putem koji uključuje upotrebu glasa, izraza lica i tijela (Lucas, 2008; K. S. Verderber i sur., 2010; R. F. Verderber i sur., 2011). Govorničku izvedbu s naglaskom na govorna obilježja koja predstavljaju zvučni sloj govorne izvedbe (Pletikos, 2008), sagledat ćemo kroz njezinu važnost u komunikaciji, općenitu pripremu izvedbe javnoga govora, vrste govorničke izvedbe, odlike dobre izvedbe te govorne vještine. Na kraju poglavlja ukazujemo na važnost poučavanja i uvježbavanja izvedbe javnoga govora. Budući da su govorne vještine temelj govorničke izvedbe, veliki dio poglavlja posvećen je njima. Taj dio možete čitati kao izdvojeno poglavlje, odnosno tematsku jedinicu za pripremu aktivnosti o govornom izražavanju, ili kao dimenzije pripreme i vrednovanja govorničke izvedbe.

Koliko je izvedba važna u procjeni javnoga govora potvrdit će svatko tko je bio u prilici poslušati loše izveden javni govor. Zamislite govornika koji govori pretiho ili preglasno, prebrzo ili presporo, nerazgovijetno ili monotono. Nije ga lako slušati, iako možda govori o zanimljivoj temi. Zamislite drugoga govornika koji ne kontrolira svoje geste pa stalno maše rukama, nije svjestan svog kretanja u prostoru pa pleše za govornicom ili skakuće po prostoriji. Ni ti neverbalni znakovi nisu olakšali slušanje govora. Govorni se dio izvedbe smatra elementom uspjeha, uvjerljivosti ili karizme te se danas spominje u različitim disciplinama poput socijalne i organizacijske psihologije, komunikologije, ali i u tehničkim područjima koja se bave komunikacijom čovjek–stroj. Korijeni važnosti govorničke izvedbe u primanju poruke, dakako, sežu u antiku te se učenje i izvođenje govora u antičkim izvorima navode kao posljednje dvije faze pripreme govora. Kako se govornička pedagogija uvijek razvija pod utjecajem dobrih govorničkih primjera i praksi, upute i savjeti unutar pedagogije često ne uključuju znanstvenu potvrdu, nego se temelje na iskustvu i opservaciji. Nije to u cijelosti pogrešan pristup, jer ako je publika mjerilo javnom govoru, a opservacije i primjeri su utemeljeni na reakciji publike, zaključci se mogu primijeniti u poučavanju i treninzima javnoga govora. No za razvoj metodike govornišтва važno je da se primjeri dobre prakse što više znanstveno potkrepljuju. Istraživanja uvjerljivosti i karizme često spominju govorna ostvarenja i govorničku izvedbu. Iako se nastavnička profesija rjeđe spominje u istraživanjima karizme, elementi koji čine govornički uvjerljivog i uspješnog političara ili menadžera mogu se primijeniti i na nastavnike (Niebuhr, 2021). Karizmatičnoga govornika karakterizira vještina motivacije sugovornika te utjecaj na publiku (Antonakis i sur., 2016), što je neupitno i odlika dobrog nastavnika, koji nastavničku karizmu, osim govorničkom izvedbom, gradi i kroz odnos s učenicima (Bolkan i Goodboy, 2014). Komunikacijski to tumačimo kao kompetentnost, samopouzdanje, vjerovanje u viziju, emocionalni angažman, želju za ostvarenjem ciljeva i način na koji će ih osoba ostvariti. Istraživanja pokazuju da su čimbenici koji doprinose govornikovo karizmi vrlo često govorni. Koliko govor utječe na ljudsko ponašanje možemo ilustrirati suvremenim tehnološkim primjerima poput navigacijskih sustava koji su učinkovitiji i popularniji ako je u sustav ugrađen ugodan, poželjan ili lijep glas (Niebuhr i Michalsky, 2019). Govorni elementi koji osnažuju govorničku izvedbu određenog teksta i poboljšavaju komunikaciju u razredu, na sastancima, tijekom pregovora ili u medijima, mogu se naučiti (Frese i sur., 2003; Howell i Frost, 1989; Towler, 2003), dakle, nisu urođeni iako se govornici neupitno u tome razlikuju, što se pripisuje talentu. Važnost govorničke izvedbe za primanje poruke u usporedbi s tekstom znanstveno je potvrđena (Pentland, 2008; Towler, 2003), a rezultati dosljedno potvrđuju da govorna sredstva ostavljaju snažniji utjecaj na publiku od samoga sadržaja (Awamleh i Gardner, 1999; Caspi i sur., 2019; Chen i sur., 2014).

Ako je govornička izvedba toliko važna za primanje poruke i ostvarivanje cilja javne komunikacije, otvara se pitanje zašto je toliko zanemarivana, bilo u govorničkom obrazovanju ili još važnije, u samoj pripremi govora. Nema priručnika, akademskog ili

popularnog, u kojem se važnost uvježbavanja izvedbe ne spominje, međutim rezultati pokazuju da 35 % govornika uopće ne priprema izvedbu javnoga govora (Goodman, 2006), odnosno da na pripremu same izvedbe kao skupina potroše 25 % ukupnog vremena za pripremu govora (Menzel i Carrell, 1994; Pearson i sur., 2006). Govori se ne pripremaju unatoč potvrdi da će priprema izvedbe s jedne strane smanjiti tremu (Behnke i Sawyer, 1999b, 1999a), a s druge pozitivno utjecati na uspjeh, tj. ostvarenje cilja govora (Trinh i sur., 2014). Najčešći razlozi koje ispitanici navode su nedovoljno vremena za uvježbavanje izvedbe, neznanje, odnosno nepoznavanje načina pripreme izvedbe te neosviještenost o važnosti pripreme. Važnost pripreme smo već spomenuli, stoga zaključujemo da treba paziti da u procesu pripreme ostane dovoljno vremena za uvježbavanje same izvedbe. To znači da se seminarsko izlaganje ili izlaganje na skupu ne bi trebalo pripremati noć prije samog izlaganja. Opća uputa jest da se ostavi barem dva dana za pripremu izvedbe, što nije, naravno, univerzalno pravilo. Govornici s manje iskustva trebali bi planirati više vremena za uvježbavanje izvedbe, jednako kao što bi priprema izvedbe govora u formalnijim prigodama također trebala trajati duže. Izvedba govora uvježbava se od trenutka kad je govor tekstualiziran i govornik ga prvi put izgovara. Tijekom govorenja, elementi govorničke izvedbe nastaju svjesno primjenom govornih i govorničkih vještina. Istodobnost u govoru razlog je zašto nije lako uvježbavati, poučavati i procjenjivati govorničku izvedbu, odnosno zašto se bez fonetskih znanja razumijevanje procesa govorenja u govorničkoj pedagogiji svodi na općenite savjete o glasnoći, primjere nepravilno izgovorenih riječi i upute o uspravnom držanju.

Tijekom pripreme govora izvedba se priprema na sljedeći način: uvježbava se govor u cjelini kako bi se postiglo zapamćivanje, ali i da bi se otkrili dijelovi teksta koji nisu prikladni za govorenje ili govorniku jednostavno ne odgovaraju. Riječi koje su nam se činile prikladnim „u glavi“ možda ne budu tako zvučale kad ih izgovorimo, o čemu je više riječi bilo u poglavlju o slušanju. Korisno je, iako svatko organizira pripremu govorničke izvedbe na način koji mu najbolje odgovara, da se govor uvježbava kao cjelina. Dakle, izgovara se od početka do kraja, sa svim primjerima, multimedijским sadržajima, ako ih se koristi itd. Stav, „ma dobro, mogu to sad preskočiti“ često dovodi do nepripremljenosti nekih dijelova, npr. ne znamo što izgovoriti nakon što prestane videosnimka ili na koji način govorno prijeći s jedne na drugu točku i povezati ih. Drugi korak jest uvježbavanje trajanja govora. U narodu poznata fraza, a u kognitivnoj lingvistici istražena konceptualna metafora – vrijeme je novac. Ona upućuje da s vremenom treba pažljivo. Vrijeme se troši, štedi, daje, uzima... To znači da govornik mora misliti na vrijeme publike. Koliko puta treba izgovoriti govor da bi se on naučio, da biste kontrolirali vrijeme i postigli dobru govorničku izvedbu? Jednoznačnog odgovora zbog individualnih razlika nema, ali se u literaturi spominje broj od najmanje četiri puta u razmaku od nekoliko dana. Dakle, izvedbu bi trebalo uvježbavati nekoliko dana, svaki dan po malo. Sljedeći, treći korak u pripremi jest da se osvijesti kontekst u kojem će se javno govoriti. Korisno je, posebno ako je strah od javnoga govora izražen, uvježbavati

govorničku izvedbu u prostoriji u kojoj ćete održavati govor. Nadalje, izvedbu bi trebalo uvježbati i pred publikom. To su obično članovi obitelji, prijatelji, kolege ili cimeri. Publika je važna zbog upućenosti, tj. komunikativnosti koja se ostvaruje pogledom i govornim sredstvima, primjerice kada govornik primijeti da gubi pažnju publike pa ubrza tempo ili glasnije govori. Prijateljska publika nije stvarna publika jer nam bliske osobe pružaju tzv. tihi podršku. Slušaju pozorno, gledaju nas, ne razgovaraju niti tipkaju po mobitelu, pa u takvoj situaciji ne možemo uvježbati elemente izvedbe koji nam mogu zatrebati u stvarnoj situaciji. Danas je vrlo jednostavno snimati govor. Gledanje i slušanje vlastite snimke korisno je za osvježavanje govornih sredstava i usklađivanje verbalnih i neverbalnih kodova. Konačno, među općim savjetima u priručnicima, postoji zanimljiv termin za pripremu govora, a to je **proaktivna izvedba** (Brydon i Scott, 2008). Nju autori određuju kao govornikov stav prema samom trenutku izvođenja javnoga govora u kojem govornik preuzima inicijativu, predviđa mogućnosti razvoja komunikacije, primjerice, ako je planirano vrijeme za pitanja, a ono često izaziva strah. Također, proaktivna izvedba uključuje kontrolu ne samo nad situacijom, nego i nad govornim ostvarenjem, koja započinje razumijevanjem govornih vještina. U tom proaktivnom kontekstu svakako je dobro pripremiti bilješke koje uključuju upute za govorničku izvedbu. One ne bi smjele biti isprintani ili napisani tekst koji smo negdje pronašli ili, još gore, što u posljednje vrijeme vidamo u učionici, bilješke na mobitelu koje su često samo kopirane rečenice s internetskih izvora. Govornik koji pribjegava takvoj pripremi vjerojatno te rečenice nije ni pročitao, a kamoli o njima razmislio što, naravno, uz nejasan i nedovoljno strukturiran sadržaj, dovodi do vrlo loše izvedbe. To ne bismo ni nazvali govorničkom izvedbom, nego trenutkom u procesu pripreme, negdje na prijelazu raspoređivanja i sastavljanja. Govorničke bilješke su, slično kao i bilješke publike koje smo opisali u dijelu o aktivnom slušanju, strukturirane i konceptualne. One mogu sadržavati rečenice u kojima su označeni prijelazi s jednog dijela govora na drugi ili citate za koje je važno da se doslovno prenesu, brojčane podatke, ako je tako precizna informacija nužna i sl. Danas su dostupne profesionalne govorničke kartice za pisanje bilježaka veličinom prilagođene držanju u ruci, ali četvrtina A4 lista papira će također poslužiti. Važno je da bilješke budu čitke, pisane s velikim proredom te da kartice numerirate tako da se ne pomiješaju. Ako ispisujete bilješke na pisaču, pazite na veličinu slova, tako da možete koristiti strategiju globalnog čitanja, što znači da čitate riječ u cjelini kad je obuhvatite pogledom, a ne slovo po slovo. Također, dobro je pripremiti i veći prored da se mogu dopisivati komentari vezani za izvedbu. U tom slučaju se veličina kartica povećava na pola A4 lista.

5.1. Vrste govorničke izvedbe

Razlikujemo četiri vrste govorničke izvedbe: **improvizaciju, čitanje govora, izvedbu zapamćenoga govora te izgovaranje pripremljenoga govora - ekstemporaciju**. Pletikos (2008) ih naziva pripremljenošću, budući da se za različitu vrstu izvedbe pripremamo na različite načine. Međutim pripremljenost implicira nepripremljenost,

stoga se naziv vrsta izvedbe može činiti prikladnijim. Pripremljenost je dimenzija vrednovanja govora u cjelini, neovisno o vrsti izvedbe među kojima se proces pripreme razlikuje.

Najmanje pripremljena vrsta izvedbe je **govorna improvizacija**. Priprema za nju je opće govorničko obrazovanje. Situacije u kojima trebamo govoriti bez pripreme nisu rijetke: sastanci, pitanja kojima kratko opisujemo neko prethodno iskustvo, usmeno odgovaranje, sve su to kratki, improvizirani govori. Tijekom tih par sekundi pripreme važno je smisliti zaključnu rečenicu kako ne biste završili sa „i to je to“. Sam improvizirani govor može slijediti uobičajenu organizaciju o kojoj je bilo riječi ranije ili jednostavnu strukturu tvrdnja-argument-primjer-zaključak. Također, u kraćim formama jezik treba biti jednostavan, jasan i precizan. Nema prostora za ograde i nesigurnosti, čak i ako jeste nesigurni, izražavate svoj stav o kojem vas je netko pitao kada ste dobili riječ. Ilustrirat ćemo primjerom improvizacije o važnosti govorničkog obrazovanja za nastavnike.

PRIMJER

Govorničko obrazovanje treba biti obvezan dio nastavničkog obrazovanja iz dva razloga: zbog nastavničke profesije koja je govornička te zbog razvoja govorničkih vještina kod studenata i učenika. To potvrđuje cijeli niz govorničkih situacija u nastavničkom poslu, ne samo predavanja kao oblik kratkih govora, nego i sudjelovanje ili vođenje sastanaka, održavanje govora u posebnim prigodama, ali i vještine slušanja učenika i studenata. Što nas dovodi do drugog razloga; ako nastavnik treba razvijati komunikacijske, odnosno uže, govorničke vještine u nastavi, a to piše u brojnim strateškim dokumentima i politikama, onda on treba imati znanja o govorništvu da bi ih mogao prenositi u učionici. Dakle, Govornništvo za nastavnike treba biti obvezni kolegij na nastavničkim studijima.

Zbog treme i manjka pripreme događa se da tijekom improvizacije ne kontroliramo govorna sredstva, posebno tempo govora, stoga je svakako važno osvijestiti govorimo li prebrzo ili presporo. Iznimno pozitivan dojam tijekom javnoga govora općenito, pa i tijekom improvizacije, stvara spominjanje prethodnih govornika. Govornik time pokazuje da je prisutan, da sluša prethodne govornike i povezuje ih sa svojom temom. U govorništvu je manje, odnosno kraće, uvijek više, stoga govor ne treba duljiti samo da bi se ostvarilo neko pretpostavljeno, a prikladno vrijeme improviziranoga govora.

Čitanje govora kao vrsta govorničke izvedbe najteža je za pripremu govorenja, dakle govornog aspekta same izvedbe. Postoje situacije kad je čitanje neizbježno pa se tekst govora priprema i piše do zadnjeg detalja. Situacije su to poput Papinog obraćanja, inauguracijskih govora ili jako formalnih poslovnih situacija. Čitanje u takvim situacijama ne proizlazi iz straha od javnoga govora, već pokazuje govornikovo

poštivanje formalnosti situacije. Međutim, pisani tekst, posebno za formalne prigode, može biti teško slušljiv, odnosno u njemu može dominirati pisani jezik što otežava izvedbu. Zato je priprema posebno važna. Također, političari često znaju čitati govor, što ponekad ne vidimo zbog uporabe telepromptera, ali čujemo u govorničkoj izvedbi. Usporedimo li ih s televizijskim voditeljima koji koriste ista pomagala, vidimo razliku u govornim i govorničkim vještinama. Televizijski voditelji pokazuju da se može ovladati i tom zahtjevnom vrstom izvedbe – čitanjem govora. Naravno, medijski nastup se razlikuje od formalnih govorničkih situacija jer je prisutan manjak komunikacije s publikom, ali skriven samim načinom izvedbe, odnosno komunikacijom s kamerom. Komunikacija s publikom u vrlo formalnim situacijama je diskretnija, govornik rjeđe pogledava publiku, pogled traje kratko te nije upućen prema pojedinim osobama, nego se gleda publika u cjelini. Također, u formalnim situacijama vrijeme treba biti uvježbano do posljednje sekunde, što je također važan dio pripreme budući da se ne možemo osloniti na brojna prethodna iskustva jer zapravo rijetko čitamo govore. Čitanje govora je drugačije u odnosu na druge vrste izvedbe jer se govorenje treba uskladiti s tekstom. Dakle, govorno disanje mora biti usklađeno s tekstom, prijelazi između rečenica i konektori trebaju biti osviješteni i govorno kontrolirani inače će dovesti do težeg primanja poruke, tempo treba biti sporiji, ali ne prespor jer će zvučati neprirodno. Sažeto, govorna poruka treba biti dobro organizirana. Osim teksta koji u bilješkama treba biti napisan većim fontom i rjeđim proredom, u bilješkama je dobro označiti mjesta za pauze te dijelove teksta koje treba naglasiti, što ionako vrijedi za bilješke općenito, ali je za ovu vrstu izvedbe obvezno.

Izvedba zapamćenoga govora bliska je čitanoj izvedbi. Situacije u kojima biramo takvu vrstu izvedbe su najčešće govori u posebnim prigodama. Govor je detaljno pripremljen, ali izveden s velikom dozom spontanosti ili barem, ako je izvedba pripremljena, ostavlja takav dojam. Kod ovakve vrste izvedbe prirodnost, komunikativnost i upućenost publici ovise o pripremi. Budući da se govor izgovara, a ne čita, manji je rizik od monotone ili neorganizirane govorne poruke koja će otežati razumijevanje, ali ako govor nije dobro naučen, onda može doći do zaboravljanja, odnosno dosjećanja teksta pred samom publikom, zamuckivanja ili ispravljanja, gledanja kroz prozor ili u pod tijekom dosjećanja, što će stvoriti negativan dojam. Priprema izvedbe zapamćenoga govora ne uključuje samo zapamćivanje, iako se to može činiti najvećim dijelom pripreme, nego i svjesnu organizaciju govorne poruke, ali i pripremu za nepredviđene situacije. Zašto naglašavamo svjesnu organizaciju govorne poruke? Tijekom improvizacije i ekstemporacije, što je četvrta vrsta izvedbe, govor se izgovara na temelju ideja i misli. Prilikom čitanja ili izgovaranja zapamćenog teksta, govorenje temeljimo na tekstu što može smanjiti govornost u izvedbi. U svečanim prigodama publika rijetko prekida govornika, no nije isključeno, stoga je važno da tijelom učenja govora napamet razmislite što učiniti u takvoj situaciji. Nastavak govorenja, a i zapamćivanje općenito, lakše je ako govornik uči govor u koracima ili manjim dijelovima, pamti veće dijelove teksta, stoga je govor zgodno i pisati na taj način, s jednostavnim i lako pamtljivom strukturom.

Konačno, **izvedba pripremljenoga govora**, tzv. **ekstemporacija**, bilo s bilješkama ili bez njih, središnja je vrsta izvedbe u govorničkoj pedagogiji. Priprema takve vrste govora, uz sve ostale korake opisane u prethodnom dijelu, uključuje zapamćivanje ideja, a ne riječi. Podloga za uspjeh je prethodno govorničko obrazovanje. Brojne su situacije u kojima se primjenjuje ova vrsta izvedbe, od govorničkih zadataka u učionicama, preko izlaganja na skupovima te brojnih situacija u kojima pripremljeni govorimo javno. Budući da ne izgovaramo riječi, već prenosimo ideje, jasno je da tekst govora tijekom uvježbavanja i prilikom izvođenja neće biti jednak. Zato ne bilježimo rečenice već ključne riječi i glavne ideje. To uostalom radimo i u procesu pripreme. Bilješke grafički i tekstualno oblikujemo na isti način kao što je opisano u općim uputama za pripremu, odnosno kod opisa ostalih vrsta izvedbe. Pripremljen govor iz bilježaka koje nisu rečenice razlikovat će se i ako govor budemo izvodili više puta, pred različitom publikom. Prilagodba publici moguća je jedino kod izvedbe pripremljenoga govora i tijekom improvizacije, međutim tijekom improvizacije govornik je zaokupljen unutarnjim procesima pripreme, organizacijom misli. Publika ne može cijelo vrijeme aktivno slušati. Zato treba očekivati da će se u jednom trenutku isključiti i tome prilagoditi samu izvedbu u trenutku izgovaranja. No, unatoč slušačkom bontonu, publika može ometati govornika. Na koji će način govornik pristupiti ometanjima iz publike tijekom govora? Izravno, ali pozitivno. Nemojte ih ignorirati, posebno ako gubite koncentraciju gledajući u publiku koja razgovara, radi nešto drugo ili drži mobitel u ruci. Jasno komunicirajte s publikom komentirajući *Vidim da koncentracija polako opada* ili postavljajući pitanje poput *Želite li da ponovim?* ili najavite trajanje *Molim vas još malo pozornosti, prelazim na posljednji dio*.

Publika daje jasne povratne informacije. U nastavi povratna informacija pokazuje da dio publike ne razumije sadržaj, što najlakše primjećujemo u pogledu. Govornik bi trebao prilagoditi i tekst i izvedbu pripremljenoga govora; pojasniti nepoznate riječi ili sadržaj te dati dodatan primjer. Govorno, objašnjenje ćete izgovoriti sporijim tempom govora, možda čak i glasnije, definitivno preciznijim izgovorom, dok će komunikacijska upućenost prema publici također doprinijeti pojašnjavanju. Komunikacijsku upućenost ćemo, osim spomenutim jezičnim i govornim sredstvima, dodatno pojačati neverbalno – pogledom i gestom koja prati sadržaj. Gubitak zanimanja za govor, odnosno poruku ili sadržaj, povratna je informacija koja je također česta u nastavi. Govornik tada može iznijeti zanimljivu ili šokantnu informaciju, ali i utjecati na svoju angažiranost u izvedbi. Poznato je da se angažiranost prenosi s govornika na publiku pa kad publika čuje koliko je govorniku stalo do teme, vjerojatno će aktivnije pratiti. No što kad ni govorniku ili nastavniku tema nije pretjerano zanimljiva ili je izvedba manje ekspresivna zbog umora? To je znak da govor, posebno u učionici, treba završiti. Manju će štetu izazvati kraći govor nego dosadan govor. Treća vrsta povratne informacije je neslaganje koje pripadnici publike najčešće pokazuju neverbalno kolutanjem očima, pokretima glave i držanjem. Ako se verbalno šalje takva povratna informacija, ona se najčešće komunicira negovornim zvukom poput coktanja ili puhanja. Izraze

neslaganja možemo smatrati pozitivnim. S jedne strane, primatelj potvrđuje slušanje, a s druge doprinosi kritičnom primanju govora u cijeloj publici. Ako situacija dopušta, primjerice u učionici, odmah možemo postaviti pitanje adresirajući iskazano neslaganje, jer u protivnom ćemo sadržajno otići predaleko od informacije koja je izazvala neslaganje. To činimo pitanjem: „Vidim da se ne slažete s ovim što sam sad rekla, zanimam me preciznije s čim i kakvo je vaše mišljenje?“ Često odgovori mogu biti pomalo razočaravajući jer se svode na sviđanje odnosno nesviđanje bez jasnog oblikovanja razloga. Tada je korisno da nastavnik, ako je moguće, afirmativno oblikuje razloge suprotnog mišljenja te pokaže svoju otvorenost. Uvjeravajući govori u svojoj strukturi uključuju iznošenje suprotnog mišljenja, protuargumenata, čime se jača autoritet i *etos* govornika. Osim toga, na taj se način razvija kritičko slušanje i mišljenje kod publike. Iako se situacija mijenja, danas je publika rijetko kritična. Nastavnici i budući nastavnici to često pokazuju te je važno da kritičnost potiču i u svojim učionicama.

Treba spomenuti i rizike prilikom izvedbe pripremljenoga govora. Glavni je da se on ne pripremi. To može završiti na nekoliko načina. Prvi je da govor traje jako dugo jer govornik predugo objašnjava samo jednu točku i prekorači vrijeme. U nastavi se to lako dogodi. Druga mogućnost jest da tijekom govora dugo obrazlaže jednu točku, a da kroz ostale samo „protrči“. Treća jest da je izvedba nepripremljena, što znači da govornik oklijeva, da ne može ostvariti strukturu jer se dosjeća prijelaza itd. Izgovaranje pripremljenoga govora vrsta je izvedbe koja koristi elemente razgovornog stila te je prirodnost jedna od njezinih karakteristika. Slikovito, to znači da smo prilikom govorenja, samo pripremljena govorna verzija sebe.

5.2. Odlike dobre govorničke izvedbe

Dobra govornička izvedba znači izvođenje teksta govora s prikladnim, sadržajno usklađenim govornim sredstvima. Ona ne privlači pozornost, barem ne prosječnom slušatelju te olakšava praćenje sadržaja jer dodatno organizira primanje sadržaja govornim elementima. Govorni sloj u izvedbi ima tri elementa: razumljivost, govornost i izražajnost (Slika 4.). Razumljivost je osnovna odlika dobre izvedbe jer bez razumljive poruke nema ni komunikacije. Ona je povezana sa sljedećim govornim sredstvima: bojom glasa, visinom tona, glasnoćom, tempom govora, pravilnim izgovorom i dikcijom. Na prvu se podjela čini redundantnom, no ako u govoru neko od sredstava odstupa to otežava primanje poruke, odnosno smanjuje učinak govora i uspjeh govornika. Nerazumljiv govor može biti ako je govornikov glas toliko slab te šuman i hrapav, a ujedno i promukao i tih, ako govornik govori prebrzo, ima izražena dijalektalna ostvarenja i mumlja. Govornost se najčešće povezuje s prirodnošću, tj. karakteristikama spontanoga govora ili razgovora. Ona se vidi kroz govornu vještinu fluentnosti, dakle tečnost i komunikacijsku spontanost. Govornosti, osim govorne spretnosti i fluentnosti, doprinosi i komunikacijska spontanost koja se vidi kroz suodnos verbalne i neverbalne poruke, njihovu usklađenost i nadopunjavanje s ciljem pre-

nošenja poruke. Vidjet će se i kroz upućenost publici, zastajkivanja na temelju povratne informacije publike, korištenje retoričkih sredstava poput pitanja ili oslovljavanja, ali i kroz neverbalne znakove poput pogleda i gesti koje su usklađene sa sadržajem, odnosno tekstom. Konačno izražajnost, dakle dinamičnost, kao treća karakteristika dobre govorničke izvedbe, uključuje varijacije većine elemenata koji čine razumljivost: varijacije u tempu, visini i glasnoći te elemente organizacije govorne poruke, a to su logički naglasak i pauze. Iz analize odlika dobre govorničke izvedbe proizlazi važnost govornih sredstava koja su rezultat govornih vještina. Dakle, govorne vještine se ostvaruju govornim, odnosno prozodijskim sredstvima.

Slika 4. Elementi govorničke izvedbe

5.3. Govorna sredstva i vještine

Spomenuto je da se dobra govornička izvedba temelji na govornim vještinama i govornim sredstvima. Govorna su sredstva temelj govorničke pedagogije o pripremi izvedbe, ali im se u priručnicima za javni govor najčešće pristupa kroz vrlo jednostavne, općenite savjete o govoru. Kritika priručnika za pripremu javnoga govora osvrće se na to naglašavajući kako suvremena metodika govorništva nije uključila suvremene znanstvene spoznaje o govoru, što stavlja naglasak na samu znanost o govoru i ističe fonetičara kao stručnjaka za govor s dodatnim kompetencijama za poučavanje javnoga govora. U nastavku će se odrediti govorne vještine i govorna sredstva te dati primjeri nekih vježbi za njihov razvoj temeljenih na znanstvenim spoznajama.

Govorna su sredstva biološki utemeljeni zvučni elementi govora usmjereni na komunikaciju, dok su govorne vještine načini ostvarivanja govornih sredstava. Hrvatska je fonetska tradicija s jedne strane nastala pod jakim strukturalističkim utjecajem (Guberina, 2010; Vuletić, 2007), ali se intenzivno razvijala slijedeći razvoj fonetskih znanosti u proučavanju artikulacije, akustike i percepcije govora. Iz takvog konteksta proizlazi klasifikacija u nastavku. Kontekst ćemo dodatno ilustrirati Škarićevom (1991) definicijom govora i Vuletićevom konceptualizacijom govornog znaka (2007). Škarić (1991) definira govor kao optimalnu ljudsku zvučnu komunikaciju oblikovanu ritmom rečenica, riječi i slogova. Objašnjenje svakog dijela definicije daje sam autor (1991:69; 70-76), no ona usmjerava suvremena promišljanja u hrvatskoj fonetici. Riječ *ljudska*

odražava se u poimanju govora kao aktivnosti koja je šira od jezične djelatnosti; riječ *komunikacija* usmjerava nas prema razumijevanju poruke kao informacije, govorni segmenti koje povezuje ritam ukazuju na istodobnost u ostvarenju samoga govora. Drugačije oblikovano, ali sa sličnim elementima, Vuletić (2007) određuje govorni znak. On je materijalan, dakle zvučan, no nije čista materijalizacija jezika kako se to strukturalistički i lingvistički često tumači, nego uključuje informacije o govorniku. Dakle, govor je kao signal bogatiji od jezika. Nadalje, govorni je znak prema Vuletiću motiviran i uključuje govornika, njegove biološke i psihološke karakteristike, ali i sugovornika koji će prilikom primanja poruke, unatoč svom nastojanju da sluša kritički i objektivno, toj poruci dodati i svoja značenja. Iz prve dvije karakteristike proizlaze i ostale tri karakteristike govornog znaka: simultanost, specijalnost i globalnost. Simultanost nam je važna za razumijevanje govornih sredstava jer se ona ostvaruju istodobno u govornoj komunikaciji. Prima se sadržaj poruke obogaćen informacijama o govorniku, a te informacije mogu biti biološke i kognitivne. Nadalje, specijalnost govora ukazuje na ravnotežu proizvodnje i primanja govora, odnosno vještine slušanja i govorenja. Govor je temporalna aktivnost, no to se gubi ako je doživljavamo kao komunikaciju zbog istovremenog primanja. Specijalnost i temporalnost se intenzivno mijenjaju zbog razvoja novih medija, ali ih razumijemo baš zbog takvog određenja govornog znaka. Simultanost, specijalnost i globalnost zapravo govore o komunikacijskoj istovremenosti. Vuletić (2007: 68) piše kako "govorni znak ukida nizanje dijelova, vrijeme, razvija se u prostoru, a traje u psihičkom vremenu ljudske prezentnosti" te donosi kontekst, odnosno odraz govorne situacije.

Navedeno je holističko i humanističko poimanje govora koje suvremene znanstvene spoznaje potvrđuju te se unutar metodike govorništva raščlanjuje u svrhu poučavanja. Također, treba naglasiti da je fonetika relativno mlada znanost te se, iako je interes za govor bio uvijek prisutan, istraživački razvija u posljednjih 80-ak godina s ciljem razumijevanja brojnih bioloških, kognitivnih, komunikacijskih i simboličkih procesa u govoru. Također, fonetika je interdisciplinarna, stoga danas češće govorimo o fonetskim znanostima iz kojih treba sintetizirati znanstvene spoznaje da bi one bile primjenjive u praksi.

5.3.1. Govorna sredstva

Osnova za razumijevanje proizvodnje govora su njezine tri razine: disanje, glasanje (fonacija) i izgovor (artikulacija). Usustavljivanje govornih vještina proizlazi iz temeljnih razina proizvodnje, njihove međusobne povezanosti te uloge govora u izražavanju. Čovjek govorom izražava svoje misli sudjelujući u komunikaciji. Komunikacija uključuje prisustvo primatelja poruke te se proces proizvodnje govora povezuje s razinom primanja. Izražajnost proizlazi iz komunikacije, a ostvaruje se govornim sredstvima, stoga ćemo objašnjenje govorenja započeti s komunikacijskim ishodištem – **govornim sredstvima**.

Govorna se sredstva u našoj literaturi različito nazivaju. Tradicionalno se u Verbotonalnoj teoriji zovu vrednote govornog jezika (Guberina, 2010; Vuletić, 1980, 2007), no u novijim izvorima imaju suvremenije nazive poput govorna (izražajna) sredstva ili prozodijska sredstva (Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2013, 2016; Škarić, 1991; Vlašić Duić i Gusak Bilić, 2022). Škarić (1991) popisuje deset prozodijskih sredstava, no kako ih bilježi u parovima, zapravo govorimo o 13 pojedinačnih sredstava: ton i intonacija; glasnoća i naglasak; boja glasa; spektralni sastav govornog zvuka; stanke; tempo govora; ritam; govorna modulacija; način izgovora glasnika te mimika i geste. Usustavljuje ih kroz istodobno ostvarivanje u sloju teksta i u sloju glasa. U tekstu govorimo o prozodiji riječi i prozodiji rečenice, a u sloju glasa, što ima šire značenje od same boje glasa, o izražajnosti i govornom kriku. Vrednote govornoga jezika tradicionalno su bile nešto drugačije određene (Guberina, 2010; Vuletić, 2007). Dije se na auditivne i vizualne. Auditivne vrednote (intenzitet, tempo, intonacija, globalna govorna forma i pauza) razlikuju se od govornih sredstava jer, prema klasifikaciji suvremenih autora, ne uključuju kategoriju boje glasa te način izgovora, ali uključuju globalnu govornu formu koja je vrlo slikovito određena i zapravo sadržana u konceptu govora, a operacionalizirana kroz intonaciju kao govorno sredstvo. U vrednote ulaze i vizualne vrednote – mimika, gesta i stvarni kontekst, što se danas proučava u neverbalnoj komunikaciji, komunikaciji općenito i govorničkoj pedagogiji. Sažimajući široko područje prozodije govora za primjenu u nastavi govorništva potrebno je usustaviti i pojednostaviti klasifikaciju i opise. O tome govori Vlašić Duić (2015 prema Vlašić Duić i Gusak Bilić, 2022) koja predlaže naziv govorna sredstva jer je jednostavan, jasan i precizan, a njegovim prihvaćanjem i širom uporabom smanjujemo terminološku raznolikost koja često postaje komunikacijski šum. Nadalje, autorice daju i definiciju govornih sredstava. **Govorna su sredstva** različite mogućnosti razlikovanja i izražavanja značenja u govoru te kroz definiciju vrlo jednostavno povezuju sljedeće: istodobnost ostvaraja govornih sredstava, prozodiju riječi i rečenice istraživane i u lingvistici te ranije spomenuti sloj glasa u širem smislu, koji uključuje izražajnost. Izražajnost je ključ pripreme govorničke izvedbe. Nerazumijevanje govora u našem obrazovanju vidi se kroz raznolikost naziva za govorna sredstva, manjak definicija te neusklađene popise sredstava, tj. vrednota (Vlašić Duić i Gusak Bilić, 2022). S ciljem primjene znanstveno-utemeljenog pristupa u promicanju važnosti govora u obrazovanju riskiramo da popis i opis govornih sredstava učinimo pretjerano znanstvenim, nerazumljivim izvan fonetike i na neki način, za pripremu govorničke izvedbe, neupotrebljivim. Stoga je nužno jednostavnije prikazati govorna sredstva, ostavljajući istraživačkom području prozodije razvijanje spoznaje o njima. Podloga za usustavljivanje je Škarićev popis prozodijskih sredstava (Škarić, 1991: 284-297). Govorna sredstva bismo za potrebe metodike govorništva podijelili u dvije skupine. Podjela je jednostavna, dijelimo ih na temeljna i složena govorna sredstva. Ovisno o početnom govornom statusu, ali i potrebama govornika, pojedina se sredstva uvježbavaju za poboljšanje govorničke izvedbe. Temeljna govorna sredstva koja trebaju biti dio nastavnčkog obrazovanja su osnovni ton, glasnoća, tempo govora i statička

boja glasa. Njima bismo za potrebe pripreme govorničke izvedbe dodali intonaciju, način izgovora glasnika te stanke. Složena govorna sredstva su naglasak, spektralni sastav govornog zvuka, ritam te govorne modulacije – *staccato* i *legato* važne za izražajnost u govorničkoj izvedbi. Složena govorna sredstva nisu nevažna u pripremi govorničke izvedbe, no definitivno zahtijevaju naprednija fonetska znanja te ćemo se na njih dodatno referirati u izradi govornih statusa, pripremi govornih profesionalaca za medijske nastupe ili scenski govor. Mimiku i geste ćemo sagledati iz šire, komunikacijski usmjerene perspektive u poglavlju o neverbalnoj komunikaciji za koju je ključna usklađenost verbalne i neverbalne poruke.

Poznavanje govornih sredstava važno je za nastavnike govorništva i nastavnike općenito s ciljem osnaživanja govornog izražavanja u obrazovanju, stoga ćemo ih jednostavno definirati.

Osnovni ton rezultat je titranja glasnica određenom frekvencijom koji percipiramo kao tonsku visinu. Poznate su prosječne vrijednosti za muškarce (oko 100 Hz) i žene (oko 200 Hz), kao i da tijekom govorenja možemo mijenjati visinu osnovnog tona te da u kombinaciji s drugim govornim sredstvima, primjerice intenzitetom i brzinom, doprinosi izražajnosti. Govorna sredstva za ostvarenje rečenice su glasnoća, tempo, intonacija i stanke, međusobno su povezani i glavna su sredstva govorne izražajnosti.

Glasnoća, koja se percipira prvenstveno na temelju intenziteta, govorno je sredstvo koje jednostavno predočavamo i variramo. Govorimo srednjim, pojačanim ili slabijim intenzitetom, tj. glasnoćom. Komunikacijski, glasnoću prilagođavamo ako je govorni kontekst otežan, primjerice u buci, ali je koristimo i kao znak u organizaciji govorne poruke jer ćemo glasnije izgovoriti važnu informaciju. Glasnoća otkriva i brojne druge karakteristike o govorniku, primjerice podrijetlo, jer sociofonetska istraživanja pokazuju da govornici iz ruralnih područja spontano glasnije govore zbog prirode okruženja u kojem komuniciraju.

Tempo je brzina govora. Kao srednja vrijednost za tempo uzima se četiri do sedam slogova u sekundi iako se te vrijednosti razlikuju ovisno o istraživanju. Istraživanja tempa uključuju određivanje prosječnih vrijednosti u različitim jezicima, govornim situacijama ili medijskim žanrovima. Tempo daje i važne komunikacijske informacije, primjerice važne informacije ćemo izgovarati sporijim tempom. Time će i izgovor i slušanje biti precizniji.

Intonacija je promjena ili kretanje osnovnog tona koje percipiramo kao promjenu, a komunikacijski kao odrednicu misaone cjeline. Jezično, intonacijska jedinica se ostvaruje kao dio rečenice ili rečenica u cjelini. Intonacijski obrasci organiziraju govornu poruku i komuniciraju namjeru. Najjednostavniji je primjer intonacijsko ostvarivanje interpunkcijskih znakova iz pisma, odnosno govorno ostvarenje izjave, pitanja ili usklika. Rečenična intonacija određuje rečenicu kao jedinicu govorne poruke koja je određena jezično-značenjski, sintaktički, ali i biološki jer se ostvaruje na izdahu.

Stanke u govoru su komunikacijski posebno zanimljive. Škarić (1991: 295) daje jednu od mogućih klasifikacija stanki. Stanka je dio govora, bez obzira što nema jezičnu informaciju. Stanka u govoru može trajati najviše do dvije minute, više od toga prekida kontinuum komunikacije. Funkcionalno, stanke su dio rečenične prozodije, izražajnosti i krika, ali nisu dio načina izgovora glasnika niti naglasaka riječi. Stanke, dakle, uključujemo u organizaciju govorne poruke, njima šaljemo dodatnu informaciju o govorniku i njegovom odnosu prema sadržaju, ali su nam važne i za disanje ili procesiranje informacija. Stanke **razgraničenja**, **isticanja** i **leksičke** stanke imaju komunikacijsku vrijednost te bi u pripremi govorničke izvedbe trebale biti planirane i uvježbane. Stanke razgraničenja organiziraju govornu poruku. Ilustracije radi, najpoznatija je rečenica proročice Pitije u kojoj značenje ovisi o mjestu ostvarenja stanke: (*Ići ćeš I vratiti se I nećeš u ratu poginuti.* / *Ići ćeš I vratiti se nećeš I u ratu poginuti.*). Stanke isticanja također sudjeluju u organizaciji govorne poruke, ali, kako im sam naziv govori, doprinose izražajnosti jer stanaka prije određene riječi unutar rečenice ukazuje na važnost informacije koja slijedi. Leksičke stanke služe kao zamjena za riječ i, kako Škarić navodi, često za vezničke riječi. Uzmimo primjer „Stani. Slušam.“ u kojem leksička stanaka zamjenjuje *jer*, ali se govornim ostvarenjem daje i dodatna informacije da je sadržaj koji se sluša govorniku važan. Stanke procesiranja su kognitivno i komunikacijski uvjetovane. Među njima razlikujemo stanke s fatičkom funkcijom koje reguliraju komunikaciju, primjerice kada na početku javnoga govora govornik poslije pozdravljanja zastane i otvori vrijeme publici da započnu sa slušanjem ili kada zastane nakon zaokruženog sadržaja da bi ga publika mogla obraditi ili kada tijekom zdravice, poslije točke humora, zastane jer čeka da smijeh prestane. Važna potkategorija su stanke **oklijevanja**. One su kognitivno uvjetovane. To je vrijeme koje je potrebno govorniku za organizaciju misli ili dosjećanje. Njihova je posebnost da mogu biti zvučne i bezvučne. Ako su zvučne, najčešće je zvuk nefonematiziran (izgovor produljenog /m/ ili /ə/), što publika jako primjećuje pa često u razgovoru o odlikama dobrog govornika studenti kao primjer navode da ne proizvodi /əəə/ u govoru. To je još jedna potvrda važnosti govornih vještina za govorničku izvedbu. Informacija koju publika prima, ako govornik često izgovara /əəə/, jest da nije dobro pripremljen, ali i da ne zna na koji način smanjiti zvučne stanke. Treba napomenuti da je procesiranje tijekom govora neizbježno, ali se uz dobru pripremu jasni znakovi nesigurnosti mogu smanjiti. Posljednju skupinu čine stanke **prekida**, koje mogu imati fiziološke uzroke poput kašljanja, hotimične uzroke, primjerice ispijanja vode ili negovorne uzroke kao što je gestikulacija.

Boja glasa, odnosno timbar može biti promjenjiva i nepromjenjiva. Nepromjenjiva, odnosno stalna boja glasa, dio je identiteta govornika. U forenzičkoj fonetici se čak koristi termin otisak glasa (engl. *voice print*). Boja glasa je rezultat urođenih karakteristika govornih organa, određenih organskih promjena koje nastaju odrastanjem, odnosno starenjem, navika, tj. načina uporabe, ali i kulture. Analiza boje, tj. kvalitete glasa, timbra te njega glasa područje je profesionalnih kompetencija fonetičara.

Spektralni sastav govornog zvuka, složeno govorno sredstvo posredno povezano s bojom glasa, akustički pokazuje odnos harmoničnog i šumnog zvuka i povezuje dvije razine proizvodnje, fonacijsku i artikulacijsku. Ako kod govornika čujemo šum u govoru prilikom izgovora vokala koji se ostvaruju harmoničkim zvukom, postoji nekoliko mogućih objašnjenja za to – govornik govori šaptom, radi se o oštećenjima glasa ili u nekim slučajevima, kad je količina šuma vrlo mala i u određenim višim dijelovima spektra glasa, doprinosi estetici glasa i doživljava se kao uljuđenost. Glavni simptom oštećenja glasa, koja u nastavničkoj profesiji nisu rijetka, jest pojava šuma. Stoga, ako ga primijetite kod sebe ili kolege, a uz to znate da često ostajete bez glasa, patite od promuklosti, nakon dugih predavanja osjećate vokalni umor, potražite savjet liječnika

Nadalje, **način izgovora glasnika** označava govornu realizaciju fonema koja se ne zaustavlja samo na razini riječi, artikulaciji pojedinih glasova i izgovoru riječi, nego utječe i na organizaciju govorne poruke. Osim djelovanja na tekst, dakle jezičnog elementa u govoru, način izgovora glasnika paralingvistički je neverbalni znak koji otkriva fizičko i emocionalno stanje govornika u trenutku govorenja, izgovorne mane, ali i pripadnost određenom sociofonetskom varijetetu. U metodici govorništva način izgovora glasnika povezujemo s razinom artikulacije, odnosno izgovora, ili dikcijom u užem smislu.

Naglasak kao govorno sredstvo proizlazi iz osnovnih sredstava. Naglasak riječi u hrvatskom jeziku ostvaruje se tonom, jačinom i trajanjem, implicitno sadržavajući i ritam u izmjeni naglašenih i nenaglašenih slogova. Prozodija riječi jedna je od sociofonetskih informacija koja govori o podrijetlu govornika, ona često otkriva organski varijetet ili dijalekt, ali govori i o stupnju obrazovanja govornika. Ipak, istraživanja pokazuju da manje utječe na primanje i razumijevanje poruke (Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2013; Vlašić Duić i Gusak Bilić, 2022; Vuletić, 2007). Rad na prozodiji riječi premašuje dio pripreme govorničke izvedbe određenog zadatka te je dio šireg unaprijeđenja govornih vještina uobičajenog za govorne profesionalce. U govorne profesionalce ubrajamo i nastavnike zbog čega ortoepska pitanja ne možemo ne spomenuti, budući da osvjetšavanje važnosti ortoepske norme treba biti dio obrazovanja općenito. Rečeničnim se naglaskom komunikacijski ostvaruje rema, odnosno obavijesni predikat. On se može ostvariti i tonom, jačinom, tempom i stankama. Rečenični je naglasak temelj logičke organizacije govorne poruke i u tom smislu važan dio govorničke izvedbe.

Ritam je složeno govorno sredstvo. U govorničkoj je izvedbi važno da se izbjegne ritmiziranje ako ono nije informativno. Ritmiziranje bismo odredili kao ponavljanje istih ostvarenja govornih sredstava na različitim tekstualnim odsječcima jer to dovodi do monotonosti, smanjuje izražajnost i otežava praćenje govora. **Govorne modulacije** vide se na zvučnim prijelazima između tišine i govora koji mogu biti brzi i oštri (*staccato*) ili spori i blagi (*legato*) te na vokalnim modulacijama (*vibrato* i *tremolo*). One su u govorničkoj izvedbi važne za dimenziju izražajnosti. Naglasak, spektralni sastav govornog zvuka i govorne modulacije nadogradnja su u pripremi govorničke izvedbe. Sustavne i dugotrajne govorne vježbe, ovisno o potrebama govornika, uključit će sva govorna sredstva, odnosno uvježbavanje govornih vještina, na temelju detaljne analize

glasa i govora u obliku fonetskih govornih statusa. Dobro govorenje temelj je dobrog javnoga govorenja. Zato je fonetičar-nastavnik govorništva jedini profil edukatora koji se bavi javnim govorom s ovakvim kompetencijama tj., temeljnim razumijevanjem govora.

5.3.2. Govorne vještine

Govor kao biomotorička aktivnost započinje disanjem. Govorno disanje je svjesno i kontrolirano te se razlikuje od biološkog disanja zbog čega ga smatramo govornom vještinom. Fonetičarima je poznat iscrpan pregled respiracije dostupan u Horga i Liker (2016), koji detaljno objašnjavaju fiziku, anatomiju i mehaniku respiracije. Ono što je važno za razumijevanje disanja općenito jest da je kompleksan, neurološki upravljani proces, koji može biti refleksan, ali isto tako i kontroliran, tj. vođen i tijekom kojeg se utječe na intenzitetske i vremenske parametre disanja koji se odražavaju u govoru. Govorno je disanje povezano s glasanjem. Glasanje tj. fonacija je govorna sposobnost, a kontrola različitih parametara u glasu govorna vještina. No prije nego što opišemo glasanje treba napomenuti da prilikom kontrole disanja zapravo kontroliramo dinamiku udisajnih i izdisajnih sila koje se najčešće mjere kapacitetom pluća. Ukupni kapacitet pluća je oko 5 l, govor se ostvaruje kroz vitalni kapacitet (VK) koji je manji od ukupnog kapaciteta za rezidualni kapacitet od 1 l zraka. Vitalni kapacitet je količina zraka koja se maksimalno može izdahnuti nakon maksimalnog udaha (Zemlin, 1988 prema Horga i Liker, 2016: 156), te okvirno iznosi oko 4 l. Volumen kapaciteta je individualan, ovisi o dobi, spolu, veličini osobe, ali i položaju tijela u trenutku disanja kao i o snazi respiracijske muskulature te podatnosti tkiva respiracijskog sustava. Korištenje vitalnog kapaciteta razlikuje se ovisno o aktivnosti. Tiho disanje koristi vrlo male vrijednosti kapaciteta pluća, razgovor nešto veće, javni govor još veće, a pjevanje skoro cijeli vitalni kapacitet (detaljnije informacije dostupne su u fonetskim izvorima; vidi npr. Horga i Liker, 2016; Proctor, 1980; Varošaneć-Škarić, 2010). Ako govorno disanje smatramo govornom vještinom, to proizlazi iz činjenice da svjesno možemo utjecati na njega. Također, ako znamo da respiracijska muskulatura, kao i svi ostali mišići tijela, može biti snažnija ili manje snažna, onda će nam i potreba za govornim vježbama biti jasna. Konačno, sama tkiva koja su dio govornog sustava trebaju se održavati kroz dobre životne navike. Kao što se brinemo o fizičkoj spremnosti tijela za kretanje, tako se treba brinuti i o fizičkoj spremnosti tijela za govorenje.

Druga govorna sposobnost jest sposobnost fonacije, odnosno glasanja, procesa pretvaranja zračne struje u ton vibratornim mehanizmom na grkljanu, tj. larinksu promjenama tlaka zraka. Zvuk se dalje oblikuje u nadgrkljanskim prostorima, dakle u stražnjem dijelu usne šupljine i prostoru prema grkljanu, prije nego li dobije svoj konačan oblik (Horga i Liker, 2016: 173). Govor na previsokom tonu negativno percipiramo, a impresionistički povezujemo s kreštanjem, prethodni govor prebacuje veliki komunikacijski teret na sugovornika, a boja glasa, prema brojnim istraživanjima (Hall i Schmid Mast, 2007; Schroeder i Epley, 2016; Van Zant i Berger, 2020), potvrđuje se kao glavni čimbenik u primanju poruke.

Uvježbavanjem sposobnosti fonacije kontroliramo i poboljšavamo glas. Govorno glasanje je govorna vještina. Što kontroliramo? Djelomično visinu osnovnog tona, intenzitet, koji se percipira kroz osjet glasnoće te, rjeđe, boju glasa. Visina tona rezultat je naše govorne sposobnosti koja se temelji na anatomskim karakteristikama pojedinca, ali i na načinu glasanja. Glasnice vibriraju poput žica na instrumentima te promjena visine tona ovisi o promjenama u napetosti glasnica. Napetost glasnica uključuje promjene u duljini glasnica koje vibriraju, odnosno u njihovoj masi. Budući da ne možemo svjesno kontrolirati glasnice, promjene u visini tona rezultat su djelovanja mišića larinksa. Na visinu osnovnog tona utječe i disanje, iz čega proizlazi da će se vještina govornoga glasanja temeljiti na disanju te osvještavanju finih pokreta grkljana i nadgrkljanskih šupljina. Promjene u boji zvuka mogu se dogoditi na dva mjesta, na larinksu i kroz oblikovanje spomenutih šupljina te se na taj način povezuju sve tri razine govorne proizvodnje. Znanstvena podloga opisanih procesa važna je fonetičarima koji na temelju tih spoznaja oblikuju i razvijaju vježbe, dok je u govorničkoj praksi važno osvještavanje procesa glasanja te mogućnost kontrole i poboljšavanja vlastitoga glasa.

Treća razina proizvodnje govora je razina artikulacije. Artikulacija ili izgovor je proces pomaka izgovornih organa tijekom govora s ciljem pojačavanja, prigušivanja i stvaranja govornog zvuka, koji se tijekom tog procesa oblikuje u perceptivno odvojive govorne dijelove – glasnike (Horga i Liker, 2016: 217). Proces izgovora iznimno je anatomski i fiziološki složen proces koji dovoljno oslikavaju podatci da u svakoj sekundi govora koordinirano sudjeluje oko 40 mišića i 15 koštanih struktura. Govorne ili fonetske vještine koje proizlaze iz artikulacijske razine su **imitacija, govorna spretnost, preciznost i fluentnost**. Nabrojene govorne vještine trebale bi biti razvijene kod svakog obrazovanog pojedinca koji uspješno govorno komunicira. **Vještina imitacije** označava oponašanje govornog uzorka iz čega mora biti jasno da uključuje i druge govorne vještine – govorno disanje i govorno glasanje. Stoga imitaciju možemo povezati i s podvještinama govornoga glasanja jer se promjene visine osnovnog tona, glasnoće i boje glasa mogu imitirati. Imitacija je ključna sposobnost za razvoj govora i učenje stranih jezika što se vidi iz neurolingvističkih istraživanja (Christiner i Reiterer, 2013; Golestani i sur., 2002; Hu i Reiterer, 2009; Reiterer i sur., 2013). Ukratko, bolja sposobnost imitacije pokazuje intenzivniju aktivaciju određenih područja u mozgu kod pojedinaca koji bolje oponašaju govorne uzorke. Vještina imitacije ključna je prilikom izvođenja govornih vježbi općenito, odnosno u pripremi govorničke izvedbe. Preduvjet za uvježbavanje govornih sredstava pomoću imitacije jest da govorni model (nastavnik, trener) može ostvariti ciljano govorno ostvarenje. Dakle, da može kontrolirano mijenjati govorna sredstva u govornom uzorku. Ako govornik ima razvijenu vještinu imitacije, on lakše i brže ponavlja po modelu. To često kolokvijalno nazivamo dobrim slušanjem, iako bi precizniji termin bio fonetsko slušanje. Jednostavnije, ako izgovorite rečenicu mijenjajući intonacijski oblik ili logički naglasak, poslušajte kako govornik ponavlja sadržaj. Dvije su mogućnosti: govornik može ponoviti jezični sadržaj sa svojim govornim ostvarenjem, bez promjene koju model uvodi, ili može

mijenjati govorno ostvarenje imitirajući ono koje je čuo. Ako imitira korištena govorna sredstva, očekivano je da će brže, a i lakše, razvijati govorne vještine.

Govorna spretnost (engl. *oral-motor skills*) označava koordinaciju artikulacijskih podsustava koji sudjeluju u proizvodnji govora, primjerice usana, ali i drugih dijelova artikulatora. Spretnost proizlazi iz poimanja govorenja kao motoričke aktivnosti u kojoj je važna usklađenost različitih dijelova. Kao što ćemo na razini makromotorike, dakle tijela u cjelini, pojedince procjenjivati kao motorički bolje, koordiniranije, slične zaključke možemo donijeti i za motoričku mikrorazinu, govorenje. Govorna se spretnost često mjeri brzim izgovaranjem slogova bez pogreške, poznatim diadokine-tičkim zadatkom u kojem se brzo ponavljaju slogovi pa-ta-ka. Ona je važna u procesu razvoja govora te se, barem na temelju perceptivnih procjena, smatra da je poboljšanje spretnosti što se reflektira i na preciznost, odnosno promjenu u varijabilnosti dječjega govora, odlika razvoja. Spretnost bismo slikovito objasnili kao razgibavanje govornih organa, odnosno preciznije međusobno povezanih artikulacijskih podsustava. Fonetičari razvijaju i primjenjuju vježbe govorne spretnosti koje su podloga za sljedeću vještinu, govornu preciznost.

(Iz)govorna preciznost (engl. *speech precision*) označava aktivnost izgovornih organa, artikulatora u postizanju artikulacijskog ili izgovornog cilja. Ona je promjenjiva i ovisi o situaciji te fizičkom i psihološkom stanju govornika. Preciznost je veća ako govorimo u formalnoj situaciji, ako smo odmorni ili zdravi ili smo napredak postigli ciljanim fonetskim govornim vježbama. Veća preciznost povećava razabirljivost govora, dakle primanje pojedinih glasnika, a slijedom toga i poruke u cjelini (Lansford i sur., 2011). Razabirljivost nije razumljivost, dakle nije uključena značenjska obrada informacija već samo dekodiranje na razini glasnika. Na govornu preciznost utječe brzina, odnosno tempo govora (Mefferd i Green, 2010) jer se bržim tempom ona smanjuje. Smanjivanje tempa artikulacije doprinosi preciznosti jer se ostavlja dovoljno vremena za ostvarivanje pokreta artikulatora, što je posebno važno za medijski govor budući da su šumovi koji nastanu zbog nepreciznog izgovora izrazito čujni prilikom prijenosa govornog signala.

Govornu fluentnost, odnosno tečnost ili glatkoću/kontinuiranost (Varošaneć-Škarić, 2010) hrvatski fonetičari definiraju kao proizvodnju govora s lakoćom, bez oklijevanja, pogrešaka i ispravljanja (Horga, 1994). Ona se, kako navodi Pletikos (2008) lako primjećuje kroz zastajkivanje, ponavljanja, ispravljanja ili zvučne stanke. Govornu fluentnost istražuje se kod govorenja na stranom jeziku, ali i kod atipičnih govornika, najčešće u području istraživanja mucanja i dizatrije. Povezanost govornih vještina vidi se i u govornoj fluentnosti jer smanjena fluentnost utječe na trajanje glasnika, intonacijske obrasce, kvalitetu glasa, boju vokala i koartikulaciju (Shriberg, 1999). Nameće se pitanje o preklapanju govornih vještina, posebno govorne spretnosti i fluentnosti. Povezanost govornih vještina je neupitna, poboljšanje jedne vještine utječe na poboljšanje drugih, a područja preklapanja ovise o samom istraživanju tj. vrsti zadatka i prikupljenom govornom uzorku. Budući da se istraživanja najčešće

provode na atipičnom govoru, rezultati pokazuju primjerice da je govorna preciznost prediktor fluentnosti. Jednostavnije, djeca koja pokazuju bolje rezultate na testovima govorne spretnosti koji najčešće uključuju manje govorne odsječke, pokazuju i bolju fluentnost u dužim govornim uzorcima.

Govorne vještine koje proizlaze iz razine artikulacije istodobno se ostvaruju u **dikciji**. Nju bismo najjednostavnije odredili kao jasnoću artikulacije. Varošaneć-Škarić (2010) dikciju smatra dijelom govorne izvedbe i dijeli je na izgovor glasnika, asimilacije te izgovorne pogreške. Dikcija neupitno uključuje govornu spretnost i preciznost te fluentnost s ciljem smanjenja pogrešaka. No fluentnost nije samo važna za izgovor glasnika jer, kao što smo vidjeli ranije kod objašnjenja fluentnosti, uključuje i glas te intonaciju u jezičnoj i govornoj funkciji. Škarić (2000: 176) uvodi termin retorička dikcija pojašnjavajući da je ispravan izgovor glasnika preduvjet za dobru retoričku dikciju. Budući da je javni govor ekspresivniji te da uključuje veće raspone u ostvarenju govornih sredstava, termin govornička dikcija bismo ostavili za tu pripremljeniju, izražajniju i javnom govoru prikladniju uporabu govornih sredstava. Dakle, ako ćemo dikciju povezati s elementima dobre izvedbe, ona je sadržana u razumljivosti, a ako je povezujemo s govornim sredstvima, dobra dikcija najvećim dijelom proizlazi iz načina izgovora glasnika.

Četvrtu kategoriju govornih vještina, kao što se vidi u Tablici 5., nazvali smo izražajnost. Ona uključuje prije svega organizaciju govorne poruke. Izražajnost označava ostvarivanje govornih sredstava u govornome diskurzu, važna je za slušanje i govornu izvedbu. Organizacija govorne poruke određuje stupanj primanja informacija te zapamćivanja zbog čega je važna u nastavničkoj profesiji. Preduvjet za dobru organizaciju govorne poruke jest tekst prilagođen govorenju opisan u poglavlju o slušanju govora. Istraživanja organizacije govorne poruke pokazuju koja govorna sredstva i na koji način utječu na primanje poruke. U istraživanjima izražajnosti govorni uzorak se prikuplja čitanjem, ali govorna sredstva se kroz slične obrasce koriste i u spontanom govoru. Vuletić (2007) ispituje primanje tri kategorije govorne poruke: dobro organizirane poruke, dobro organizirane poruke s nekim odstupanjima – nestandardnim izgovorom naglasaka riječi i glasova, govornim poremećajima i poremećajima glasa te loše organizirane govorne poruke s različitim vrstama loših ostvarenja, na primjer logičkim naglaskom ostvarenim na riječima koje nisu informativne, neostvarivanjem rečeničnog naglasaka, uzlaznom intonacijom na kraju rečenice, zastupljenošću respiracijskih pauza, brzopletim govorom te narušavanjem intonacijske cjeline rečenice što se ostvaruje izgovorom pojedinačnih riječi kao samostalnih govornih cjelina. Očekivano, govorna ostvarenja iz prve dvije kategorije dovode do uspješnijeg primanja poruke u odnosu na treću. Naglasak riječi i poremećaji izgovora glasnika utječu na primanje poruke; prvi ovisno o sociofonetskim karakteristikama govora ispitanika, na primjer koliko će prozodija zagrebačkoga govora utjecati na primanje poruke kod novoštokavaca, a drugi o stupnju govornog poremećaja. Kvaliteta (boja) glasa nije nevažna te će se ona, kao što smo već spominjali, često isticati kao dominantna

varijabla u procjeni govorničke izvedbe, međutim, kao što je i ranije rečeno, ako glas nije pretih i šuman pa otežava samo primanje, slušači će se na njega s vremenom naviknuti. Publika neće toga govornika procijeniti kao iznimno uspješnog, ali će primiti poruku. Za organizaciju govorne poruke u praksi treba istaknuti jezičnu i govornu organizaciju misaonih cjelina prikladnih za primanje poruke te organizaciju rečeničnog, tj. logičkog naglaska, također s istim ciljem. Govornim se sredstvima ostvaruje komunikacijski cilj zbog čega je njihovo osvještavanje i uvježbavanje važan dio govorničke izvedbe.

Govorna sredstva, odnosno njihove kombinacije važan su paralingvistički znak te se neovisno o poznavanju jezičnog sadržaja percipiraju kao izrazi temeljnih ljudskih emocija (sreća, tuga, strah, bijes/ljutnja, iznenađenje i gađenje/prezir). Poznavanje govornih ostvarenja emocija važno je za slušanje govora, posebno ako emocije u govoru nisu usklađene s jezičnom porukom. Vuletić (2007) u svojem istraživanju prepoznavanja emocija iz sedamdesetih godina prošlog stoljeća pokazuje da se govorna ostvarenja emocija univerzalno prepoznaju neovisno o jeziku. Različiti izvori potvrđuju da univerzalnost vrijedi za četiri emocije: sreću, tugu, strah i bijes/ljutnju, dok se kod ostalih emocija rezultati procjene važnosti određenoga govornog sredstva razilaze. Vuletićevi rezultati pokazuju i teže razlikovanje sreće i straha što djelomično možemo objasniti individualnim razlikama u pošiljanju i primanju emocionalnih poruka. Dakle, kojim se govornim sredstvom ostvaruje pojedina emocija? Pojednostavljeno, ali za razumijevanje važnosti govornih sredstava u komunikaciji dovoljno, sreću prepoznamo iz govora višim tonom, većom glasnoćom i bržim tempom; tugu obratno, nižim tonom, tišim glasom i sporijim tempom, strah višim tonom, srednjom glasnoćom i bržim tempom, a bijes višim tonom, glasnijim govorom i bržim tempom (Matsumoto i sur., 2013). Budući da se i sreća i bijes ostvaruju sličnim osnovnim govornim sredstvima, za percepciju sreće važniji su nam ton i tempo, a za percepciju bijesa glasnoća. Manje smo sigurni u govorna ostvarenja za prezir za koji bi bili ključni niži ton i glasnoća, dok tempo ne igra ulogu, gađenje koje izražavamo nižim tonom, tišim i sporijim govorom te iznenađenje koje se ostvaruje višim tonom i bržim tempom, neovisno o glasnoći. Iako se i danas provode brojna istraživanja koja mjere koliko određena govorna sredstva utječu na izraz emocija (Pletikos Olof i Vlašić Duić, 2013, 2016, Vlašić Duić i Gusak Bilić, 2022) za razvoj govornog izražavanja svijest o univerzalnosti je važna. Povežemo li to s pripremom govorničke izvedbe, postaje jasno da će govornicima koji nemaju svijest o komunikacijskom sadržaju govornih sredstava niti o mogućnostima njihovog ostvarivanja, uputa *izgovori rečenicu glasnije, brže ili višim tonom* na početku biti zahtjevan zadatak. Stoga će govorni izraz emocija biti od iznimne važnosti u govorničkoj pedagogiji, za uvježbavanje govornih sredstava koja će, kao što je već rečeno, ostvariti dobru govornu izvedbu. U Tablici 5. donosimo prikaz govornih vještina i njihove veze s govornim sredstvima.

Tablica 5. Prikaz govornih vještina i njihove povezanosti s govornim sredstvima

Razina	Govorna vještina	Podvještina	Povezana govorna sredstva
Respiracijska	Govorno disanje		Ton Glasnoća
Fonacijska	Govorno glasanje	Promjena: visine osnovnog tona, glasnoće, boje glasa	Ton Glasnoća Boja Djelomično intonacija (bez jezične i komunikacijske funkcije koja se ostvaruje izgovaranjem)
Artikulacijska	Vještina izgovora	Imitacija Spretnost Preciznost Fluentnost	Sva govorna sredstva, ali i vještine Način izgovora glasnika Tempo Način izgovora glasnika, tempo, stanke, posredno boju glasa
Komunikacijska	Govorna izražajnost	Primjena govornih sredstava u organizaciji govorne poruke Primjena govornih sredstava u izražavanju emocija	Sva temeljna govorna sredstva i rečenični naglasak.

Dobra govorna ostvarenja, dakle ona koja ni na koji način ne otežavaju slanje i primanje poruke, proizlaze iz razvijenih govornih vještina te komunikacijske usmjerenosti ostvarene govornim sredstvima. Takva govorna ostvarenja zadovoljavaju kriterije dobre govorničke izvedbe – **razumljivost** koju ćemo povećati uvježbavanjem tempa govora, vještine izgovora i zaokružiti govornom izražajnošću. Kod nekih će govornika trebati poboljšati i glasanje uže glasnoću, a ponekad i boju glasa, što se temelji na

govornom disanju. **Izražajnost** unutar govorničke izvedbe poboljšava se kroz organizaciju govorne poruke i izraze emocija, ali i kroz povezanost s razinom artikulacije što se prilikom uvježbavanja govorničke izvedbe najčešće naziva uvježbavanjem dikcije. **Govornost** povezuje govorne i govorničke vještine. Fluentnost pripada govornim vještinama, a spontanost, odnosno komunikacijska spontanost ili prirodnost, kako se još naziva u literaturi, govorničkim vještinama te se istodobno ostvaruje kroz govorno glasanje, odnosno važnost boje glasa u primanju poruke, vještinu izgovora te govornu izražajnost. Elementi dobre govorne izvedbe, razumljivost, govornost i izražajnost te njihova veza s govornim sredstvima i govornim vještinama težnja su da se uvježbavanje i poučavanje govorničke izvedbe poveže sa znanstvenim spoznajama o govoru. Na taj način se odmičemo od naturalističkih uputa i savjeta koji su često nejasni i teško primjenjivi.

5.4. Od govornih sposobnosti do govornih vještina – neki primjeri vježbi

Vježbe za poboljšanje govornih vještina usko su područje rada fonetičara. Te se vježbe temelje na znanstvenim spoznajama o govoru, ali i na istraživanjima o komunikacijskom utjecaju nejezičnog sloja u govoru. Neupitno je da procjenu govornog statusa, detaljne objektivne i subjektivne analize različitih govornih razina, i razvoj govornih vještina treba prepustiti fonetičarima, no neke vježbe za koje nisu potrebna specijalizirana fonetska znanja, posebno vježbe osvještavanja, mogu izvoditi i ostali nastavnici. U nastavku ćemo dati primjere jednostavnijih govornih vježbi primjerenih za nastavu, koje najčešće osvještavaju određenu govornu vještinu ili sredstvo, te primjere objavljenih vježbi u najznačajnijem hrvatskom priručniku *Fonetska njega glasa i izgovora* (Varošanec-Škarić, 2010) koji uz opise vježbi uključuje ilustracije i zvučne zapise. Izvori vježbi mogu biti i iz područja glumačke i pjevačke pedagogije, no treba imati na umu da je umjetnički izraz, unatoč povezanosti s govorom, specifičan. Brojne se vježbe još uvijek nalaze u bilježnicama fonetičara te se primjenjuju u nastavi i na edukacijama, mijenjaju se, razrađuju i testiraju. Sve veća potreba za govorom u komunikaciji, a onda i za poboljšanjem govornih vještina, potiče struku da ih usustavi, objavi i usmjeri razvoj govornog izražavanja u obrazovanju.

Osvještavanje i kontrola govornog disanja kao dijela govorničke pripreme temelje se na biološkim datostima. Vježbe disanja važne su za opće stanje cijelog organizma, posebno u stresnim situacijama, međutim te vježbe, poput dubokog, svjesnog udaha, nisu vježbe govornog disanja. Pripremna vježba govornog disanja dio je fonetskih vježbi za glas i izgovor (Škarić, 2000; Škarić i Varošanec-Škarić, 1999; Varošanec-Škarić, 2010). Za osvještavanje govornog disanja korisne mogu biti i vježbe izgovaranja rečenica povećavajući im dužinu. Cilj vježbe jest osvješčivanje govornika da na jednom izdahu ne mogu izgovoriti beskonačno dug tekst i da kontrolom disanja mogu utjecati na govor. Konkretno, govor je lakši ako se govornici "ne bore" s disanjem, kontrolom

disanja mogu produžiti trajanje govora, dakle izgovoriti dužu rečenicu dok kontrolirano disanje pozitivno utječe na ostale govorne vještine.

VJEŽBA

Pokušajte izgovoriti sljedeće rečenice na jednom izdahu. Zaustavite se kad vam ponestane zraka.

- Danas je lijep, sunčan i opušten dan jer je došlo proljeće, cvate cvijeće i nema kiše pa možemo u šetnju po Rivi ili Marjanu, ovisno gdje je manja gužva.
- Danas je lijep, sunčan i opušten dan jer je došlo proljeće, cvate cvijeće i nema kiše pa možemo u šetnju po Rivi ili Marjanu, ovisno gdje je manja gužva jer želimo popiti kavu.
- Danas je lijep, sunčan i opušten dan jer je došlo proljeće, cvate cvijeće i nema kiše pa možemo u šetnju po Rivi ili Marjanu, ovisno gdje je manja gužva jer želimo popiti kavu, a nemamo puno vremena.
- Danas je lijep, sunčan i opušten dan jer je došlo proljeće, cvate cvijeće i nema kiše pa možemo u šetnju po Rivi ili Marjanu, ovisno gdje je manja gužva jer želimo popiti kavu, a nemamo puno vremena jer nas čekaju i neki radni zadatci.
- Danas je lijep, sunčan i opušten dan jer je došlo proljeće, cvate cvijeće i nema kiše pa možemo u šetnju po Rivi ili Marjanu, ovisno gdje je manja gužva jer želimo popiti kavu, a nemamo puno vremena jer nas čekaju i neki radni zadatci koje već dugo odgađamo, a sad su nas rokovi stisnuli.
- Danas je lijep, sunčan i opušten dan jer je došlo proljeće, cvate cvijeće i nema kiše pa možemo u šetnju po Rivi ili Marjanu, ovisno gdje je manja gužva jer želimo popiti kavu, a nemamo puno vremena jer nas čekaju i neki radni zadatci koje već dugo odgađamo, a sad su nas rokovi stisnuli pa moramo dobro organizirati vrijeme za njihovo rješavanje.

U ranije spomenutom priručniku opisane su različite vježbe fonacije, odnosno glasanja. Sve one ciljano poboljšavaju vještinu glasanja, a mogu se pojedinačno uvježbavati glasnoća, visina tona ili boja glasa. Istaknut ćemo vježbu produženog foniranja (*Fonetska vježba za glasi i izgovor* FVGI/o6 (Varošaneć-Škarić, 2010: 66)) kojom će se uvježbavati visina osnovnog tona i glasnoća, dok će produženo foniranje s pojačanim samoslušanjem (FVGI/o7) utjecati i na boju glasa, a foniranje uz masažu grla i spuštanje grkljana (FVGI/o9) smanjuje visinu osnovnog tona. Sve vježbe fonacije poboljšavaju impostaciju glasa, odnosno oslonac glasa koji se postiže foniranjem na svom fiziološki najlagodnijem tonu, u kojem je i vrijeme fonacije najdulje i nešto glasnije, srednje čvrstim glasom (Varošaneć-Škarić, 2010: 66-67).

Osvještavanje boje vlastitoga glasa te odnosa sustava govorne proizvodnje i tijela postiže se jednostavnom vježbom brojenja u različitim, najčešće neprirodnim položajima tijela. Vježba se provodi tako da se izgovara jednostavan jezični materijal (npr. brojevi, dani u tjednu i sl.) mijenjajući položaj tijela i slušajući promjene u boji glasa. Prije same vježbe važno je da se osvijesti boja glasa što se najlakše može postići snimanjem govora i slušanjem vlastite audio snimke.

VJEŽBA

Da bismo osvijestili povezanost boje glasa i položaja tijela možemo izvesti sljedeću vježbu. Cilj vježbe je osvještavanje povezanosti boje glasa i položaja tijela, što se kasnije može primijeniti na stvarni kontekst poput načina sjedenja u studiju ili položaja tijela za govornicom.

Ustanite i zauzmite neutralni stav s rukama opuštenim uz tijelo. Izgovarajte brojeve od jedan do deset i slušajte kako zvuči vaš govor. Potom stanite u položaj opisan u prvoj natuknici. Čujete li razliku? Mijenjajte položaje tijela kako je navedeno u popisu.

- Izbacite bradu prema naprijed ili prema gore
- Zabacite glavu
- Stisnite zube
- Gurajte jezik o zube u ustima
- Stisnite šake ili nožne prste
- Spustite ramena prema naprijed
- Krivite kralježnicu
- Nagnite se u stranu
- Izbacite zdjelicu
- Ukočite cijelo tijelo
- Ukočite koljena
- Stisnite mišiće bedara
- Podignite ramena
- Iskrivite se kako god želite

Vježbe govorne spretnosti pripremaju dijelove izgovornih organa za govor. U popisu *Vježbi za glas i izgovor* (FVGI/10) opisana je vježba brzog, vratolomnog brojenja u šaptu koja služi za razgibavanje mišića, posebno kružnog usnenog mišića. Vježbe spretnosti za ostale podsustave prepustit ćemo stručnom vodstvu fonetičara, no neki primjeri bi uključivali brzo ili sporo plaženje jezika, otvaranje i zatvaranje čeljusti, ostale pokrete usnama poput poljupca, također uz promjene tempa itd. Vježbe govorne preciznosti izvodimo poslije vježbi spretnosti s ciljem ostvarivanja što preciznijeg izgovora. Primjer iz popisa *Vježbi za glas i izgovor* jest vježba s osvještavanjem palatinalne točke na nepcu (FVGI/12) koja je detaljno opisana u priručniku (Varošane-

Škarić, 2010: 77). Usporeno i prenaplašeno izgovaranje skupina su vježbi koja će uz preciznost poboljšati i tempo govora te ritmičke obrasce. Govornu fluentnost ćemo uvježbavati izgovarajući brzalice i povećavajući broj izgovorenih ponavljanja bez pogrešaka, dok će govorni materijal za vježbe oponašanja osmisлити fonetičar ovisno o govornom statusu i cilju unaprjeđenja govornih vještina.

VJEŽBA

Izgovori ovu brzalicu najviše puta što možeš bez da pogriješiš.

- Miš uz pušku, miš niz pušku.
- Kamenčićem ćeš me, kamenčićem ću te.
- Igla igra igru igle.
- Svraka svraku preskakala, svaka svraka skaka na dva kraka.
- Šaš se suši, suši se šaš.
- Medo medi ne da meda, ne da medo medi meda.

Vježbanje govornog izražavanja emocija uvodna je vježba za osvještavanje govornih sredstava. U spontanom govoru nesvjesno izražavamo emocije, zbog čega proces osvještavanja govornih sredstava kao preduvjeta za dobru organizaciju govorne poruke može početi tom vježbom. Izabere se jednostavna rečenica poput pozdrava koju treba izgovoriti s jednom od temeljnih emocija. Tijekom vježbanja se mogu uvoditi različite emocije i mijenjati tekst. Tekst može uključivati izraz emocija (npr. *Sretna sam*) koji nije jednostavno izgovoriti sa suprotnim osjećajima poput tuge ili ljutnje.

VJEŽBA

Izgovori *Dobar dan!* kao da si jako sretan/na.

Izgovori *Dobar dan!* kao da si jako ljut/a.

Izgovori *Dobar dan!* kao da si jako iznenađen/a.

Izgovori *Dobar dan!* kao da si jako tužan/na.

Izgovori *Dobar dan!* kao da te jako strah.

Izgovori *Dobar dan!* kao da ti se jako gadi.

Pauze ili stanke imaju svoju fiziološku, ali i komunikacijsku funkciju. Svjesna uporaba stanki u komunikaciji izravno poboljšava organizaciju govorne poruke i poboljšava dojam o govorniku. Pauze olakšavaju praćenje govora (Zellner, 1994), izražavanje emocija i općenito dojam uvjerenosti. Kad gledate videosnimke govora, zanimljivo je analizirati komunikacijsku funkciju pauze, mjesto u tekstu kad se koristi itd.

PRIMJER

Pogledajte govor Barracka Obame kojim prihvaća predsjedničku kandidaturu iz 2008. Uporaba pauza doprinosi uvjerljivosti jer govornik djeluje smireno, samopouzđano, ponizno i zahvalno. Ako želite dodatno iskoristiti primjere Obaminih govora, pronađite transkript/e i označite pauze, a potom ih analizirajte s obzirom na funkcije u komunikaciji (stanke razgraničenja, isticanja, leksičke stanke te stanke procesiranja koje dijelimo na stanke s fatičkom funkcijom ili stanke oklijevanja).

Tijekom spontanoga govora pa čak i dijaloga, govornih improvizacija ili pripreme govorničke izvedbe pripremljenoga govora, korisno je produžiti trajanje stanki. Jedna vježba za cilj može imati osvještavanje koliko je vremena potrebno do kognitivnog prekida komunikacije, druga vježba produžavanja stanki može za cilj imati smirivanje, opuštanje i usporavanje iznimno angažiranih govornika. U literaturi su dostupni podatci o podjeli stanki ovisno o trajanju (Campione i Véronis, 2002) na kratke (< 200 ms), srednje (200 - 1000 ms) i duge (> 1000 ms) te bi zastupljenost srednjih i dužih stanki u dobroj izvedbi trebala biti veća. Analiza dobre govorničke izvedbe pokazuje da pauze mogu trajati i 2 ili 3 s te da ih prosječni govornici koriste rijetko, u prosjeku tek 3,5 pauza u minuti što je premalo za ugodno praćenje poruke.

Zvučne stanke oklijevanja su, kao što smo već spomenuli, najčešći pokazatelj govornikove treme i (ne) pripremljenosti. Barem iz perspektive publike. Njih se jednostavno smanjuje uporabom konektora, odnosno modalnih izraza kako se kod nas nazivaju, koji, osim što daju govorniku vrijeme za organizaciju misli, doprinose organizaciji govorne poruke. Međutim, svjesna uporaba stanki prema uputi stani-promisli-progovori, također može smanjiti zastupljenosti nefonematiziranih zvukova /mmm/ ili /əəə/, jednako kao i osvještavanje da uporaba pauza nije nužno loš komunikacijski signal.

5.5 Poučavanje govorničke izvedbe

U dijelu o poučavanju govorničke izvedbe odgovorit ćemo na pitanja kako i kad poučavati izvedbu. Prethodni dijelovi ovog poglavlja daju sadržaj, a način se čini jednostavan – treba vježbati.

Izvedba se poučava vođenim iskustvenim učenjem. Primjerice, gledanjem dobrih i loših primjera govora. Primjeri javnoga govora neiscrpan su nastavni materijal. Uporaba primjera doprinosi zanimljivosti nastave, a analize mogu biti različite. Od početne, kad studenti ne znaju puno o govorništvu pa se komentira je li neki govornik dobar ili loš, do analize retoričke sheme, argumenata, slikovitosti, vrsta izvedbe,

govornih sredstava ili obilježja. Za procjenu govornih sredstava mogu poslužiti i zvučne snimke pa se iz govora procjenjuje dojam koji govornik ostavlja na sugovornika, što također doprinosi dinamici nastave, posebno ako se uključe pitanja *Biste li se vjenčali s osobom koja ovako govori?* U fazi pripreme govorničkog zadatka osvještavanje izvedbe može se provesti kroz praćenje vremena utrošenog na pripremu izvedbe koje će sigurno biti dulje, zatim kroz razgovor o načinu pripreme govora s naglaskom na predstojećí govorníčki zadatak. Javni govor kolege ili vršnjaci mogu procjenjivati kroz elemente dobre govorne izvedbe, samoprocjenjivati istim elementima ako se govor snima itd. Također, govorne smo vještine oprímjerili vježbama za njihovo poboljšanje. Neke od njih se može prilagoditi uvježbavanju izvedbe za konkretan govorníčki zadatak nakon što se govor sastavi i krene s uvježbavanjem disanja. Prvi će korak biti uvježbavanje kontrole govornog disanja na pripremljenom govoru kada govornik pokušava izgovoriti glavni dio na jednom izdahu, odnosno barem njegov veći dio umjesto pripremljenih rečenica, ili treba izgovoriti uvodni dio govora određenom glasnoćom i brzinom, a završni suprotnom. Ideja ne manjka pod uvjetom da je izvedba u središtu i da joj se posveti dovoljno vremena.

Opće je mišljenje da se izvedba uvježbava kad je govor sastavljen, no otvara se pitanje kad je treba poučavati. Ameríčka tradicija, kao što je ranije rečeno, malo pozornosti posvećuje izvedbi, bilo na kolegijima ili u priručnicima (Brydon i Scott, 2008; Coopman i Lull, 2012; Jaffe, 2016; Lucas, 2008; R. F. Verderber i sur., 2011), ali na temelju nastavníčkih iskustva i istraživanja o poučavanju izvedbe javljaju se i drugačiji trendovi (Levasseur i sur., 2004, 2023). Temeljeći svoje zaključke na istraživanjima iz područja neverbalne komunikacije, spomenuta skupina autora smatra da se struktura govorníčkih kolegija i predmeta treba mijenjati te da izvedba treba biti uključena od početka i primjenjiva na različite govorníčke vrste koje studenti ili učenici uvježbavaju. Takav pristup dio je hrvatske tradicije te kolegiji i edukacije kod nas često započinju izvedbom govorníčke improvizacije. Time se postiže više ciljeva. Podloga je snažna istraživačka tradicija u fonetici i usmjerenost na razvoj vještina. Naime, kroz improvizacije se utvrđuje početni stupanj govornih i govorníčkih vještina studenata, odnosno učenika. Levasseur i sur. (2023) predlažu da se izvedba u strukturi uvede odmah poslije teme straha i treme jer na taj način kolegij omogućava dovoljno vremena da se znanje o izvedbi primijeni u različitim vježbama i zadacima te učvrsti i internalizira. Budući da se razvoj vještine temelji na praksi, dakle stjecanju iskustva i promjeni navika na temelju povratne informacije, jedini je način da se izvedba zaista uvježba ako joj se na nastavi posveti dovoljno vremena. No nastava govorníštva uključuje i znanja. Pregled udžbenika o javnom govoru pokazuje da je većina vremena posvećena teorijskim znanjima o važnosti komunikacije, povijesti govorníštva, pripremi govora i govorníčkim vrstama, zbog čega su Levasseur i suradnici odlučili da sav teorijski sadržaj učine mrežno dostupnim koristeći metodu obrnute učionice (engl. *flipped classroom*) i na taj način izbjegnu predavanja, a da susreti uživo budu posvećeni govorenju, tj. izvedbi. Slično vidimo i kod nas, na vježbama iz kolegija *Govorníštvo za nastavnike* ili *Kultura*

javnog govorenja samo govorenje je zastupljeno u velikoj mjeri. Studenti izvode više monoloških formi (improvizaciju, instruktivni govor te govor u posebnoj prigodi) te, ovisno o kolegiju, sudjeluju u različitim dijaloškim formama (sastanak i debata), što se pokazalo korisnim. Stoga je dobro u planiranju nastave govorništva na različitim obrazovnim razinama uzeti u obzir rezultate spomenutih istraživanja i hrvatsko iskustvo kako bi vještina izvedbe javnoga govora bila što naglašenija.

Referencije

- Antonakis, J., Bastardo, N., Jacquart, P., & Shamir, B. (2016). Charisma: An Ill-Defined and Ill-Measured Gift. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 3(1), 293–319. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-041015-062305>
- Awamleh, R., & Gardner, W. L. (1999). Perceptions of leader charisma and effectiveness: the effects of vision content, delivery, and organizational performance. *The Leadership Quarterly* 10(3), 345–373.
- Behnke, R. R., & Sawyer, C. R. (1999a). Milestones of anticipatory public speaking anxiety. *Communication Education*, 48(2), 165–172. <https://doi.org/10.1080/03634529909379164>
- Behnke, R. R., & Sawyer, C. R. (1999b). Public speaking procrastination as a correlate of public speaking communication apprehension and self-perceived public speaking competence. *Communication Research Reports*, 16(1), 40–47. <https://doi.org/10.1080/08824099909388699>
- Bolkan, S., & Goodboy, A. K. (2014). Communicating Charisma in Instructional Settings: Indicators and Effects of Charismatic Teaching. *College Teaching*, 62(4), 136–142. <https://doi.org/10.1080/87567555.2014.956039>
- Brydon, S. R., & Scott, M. D. (2008). *Between one and many: The art and science of public speaking* (6th ed). McGraw-Hill Higher Education.
- Campione, E., & Véronis, J. (2002). A Large-Scale Multilingual Study of Silent Pause Duration. *Proceedings Speech Prosody*, 199–202.
- Caspi, A., Bogler, R., & Tzuman, O. (2019). “Judging a Book by Its Cover”: The Dominance of Delivery Over Content When Perceiving Charisma. *Group & Organization Management*, 44(6), 1067–1098. <https://doi.org/10.1177/105960119835982>
- Chen, L., Feng, G., Joe, J., Leong, C. W., Kitchen, C., & Lee, C. M. (2014). Towards Automated Assessment of Public Speaking Skills Using Multimodal Cues. *Proceedings of the 16th International Conference on Multimodal Interaction*, 200–203. <https://doi.org/10.1145/2663204.2663265>
- Christiner, M., & Reiterer, S. (2013). Song and speech: Examining the link between singing talent and speech imitation ability. *Frontiers in Psychology*, 4. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2013.00874>
- Coopman, S. J., & Lull, J. (2012). *Public speaking: The evolving art* (2nd ed., Enhanced ed). Wadsworth.
- Frese, M., Beime, S., & Schoenborn, S. (2003). Action training for charismatic leadership: two evaluations of studies of a commercial training module on inspirational communication of a vision. *Personnel Psychology*, 56(3), 671–698. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2003.tb00754.x>
- Golestani, N., Paus, T., & Zatorre, R. J. (2002). Anatomical Correlates of Learning Novel Speech Sounds. *Neuron*, 35(5), 997–1010. [https://doi.org/10.1016/S0896-6273\(02\)00862-0](https://doi.org/10.1016/S0896-6273(02)00862-0)
- Goodman, A. (2006). *Why bad presentations happen to good causes*. Andy Goodman & Cause Communication. <https://www.poppov.org/wp-content/uploads/2018/03/WhyBadPresentations.pdf>

- Guberina, P. (2010). *Govor i čovjek Verbotonalni sistem*. ArtTresor.
- Hall, J. A., & Schmid Mast, M. (2007). Sources of accuracy in the empathic accuracy paradigm. *Emotion*, 7(2), 438–446. <https://doi.org/10.1037/1528-3542.7.2.438>
- Horga, D. (1994). Tečnost govora u elektroničkim medijima. *Govor*, XI(1), 15–22.
- Horga, D., & Liker, M. (2016). *Artikulacijska fonetika: Anatomija i fiziologija izgovora*. Ibis grafika.
- Howell, J. M., & Frost, P. J. (1989). A laboratory study of charismatic leadership. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 43(2), 243–269. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(89\)90052-6](https://doi.org/10.1016/0749-5978(89)90052-6)
- Hu, X., & Reiterer, S. (2009). Personality and pronunciation talent in second language acquisition. *Language Talent and Brain Activity*, 97–129.
- Jaffe, C. I. (2016). *Public speaking: Concepts and skills for a diverse society* (8th edition). Cengage Learning.
- Lansford, K. L., Liss, J. M., Caviness, J. N., & Utianski, R. L. (2011). A Cognitive-Perceptual Approach to Conceptualizing Speech Intelligibility Deficits and Remediation Practice in Hypokinetic Dysarthria. *Parkinson's Disease*, 2011, 1–9. <https://doi.org/10.4061/2011/150962>
- Levasseur, D. G., Dean, K. W., & Pfaff, J. (2004). Speech pedagogy beyond the basics: A study of instructional methods in the advanced public speaking course. *Communication Education*, 53(3), 234–252. <https://doi.org/10.1080/0363452042000265170>
- Levasseur, D. G., Remland, M. S., & Munz, E. (2023). The petrified pedagogy of speech delivery: Reexamining the Canon of speech delivery through the lens of nonverbal communication research. *Atlantic Journal of Communication*, 31(1), 66–83. <https://doi.org/10.1080/15456870.2021.1998057>
- Lucas, S. (2008). *The art of public speaking*. McGraw-Hill Higher Education.
- Matsumoto, D. R., Frank, M. G., & Hwang, H. S. (Ur.). (2013). *Nonverbal communication: Science and applications*. SAGE.
- Mefferd, A., & Green, J. (2010). Articulatory-To-Acoustic Relations in Response to Speaking Rate and Loudness Manipulations. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research : JSLHR*, 53, 1206–1219. [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2010/09-0083\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2010/09-0083))
- Menzel, K. E., & Carrell, L. J. (1994). The relationship between preparation and performance in public speaking. *Communication Education*, 43(1), 17–26. <https://doi.org/10.1080/03634529409378958>
- Niebuhr, O. (2021). Advancing higher-education practice by analyzing and training students' vocal charisma: Evidence from a Danish field study. *7th International Conference on Higher Education Advances (HEAd'21)*, 1–8. <https://doi.org/10.4995/HEAd21.2021.12827>
- Niebuhr, O., & Michalsky, J. (2019). Computer-Generated Speaker Charisma and Its Effects on Human Actions in a Car-Navigation System Experiment—Or How Steve Jobs' Tone of Voice Can Take You Anywhere. U S. Misra, O. Gervasi, B. Murgante, E. Stankova, V. Korkhov, C. Torre, A. M. A. C. Rocha, D. Taniar, B. O. Apduhan, & E. Tarantino (Eds.), *Computational Science and Its Applications – ICCSA 2019* (Vol.

- 11620, str. 375–390). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-24296-1_31
- Pearson, J. C., Child, J. T., & Kahl, D. H. (2006). Preparation Meeting Opportunity: How Do College Students Prepare for Public Speeches? *Communication Quarterly*, 54(3), 351–366. <https://doi.org/10.1080/01463370600878321>
- Pentland, A. (2008). *Honest signals: How they shape our world*. MIT Press.
- Pletikos, E. (2008). Kriteriji procjene govornoga izražavanja u nastavi hrvatskoga jezika. U M. Češi & M. Barbaroša-Šikić (Ur.), *Jezik, književnost i mediji u nastavi hrvatskoga jezika: Suvremeni pristupi poučavanju u osnovnim i srednjim školama* (str. 43–63). Naklada Slap ; Agencija za odgoj i obrazovanje (AZOO).
- Pletikos Olof, E., & Vlašić Duić, J. (2013). Govorna izražajnost umjetničkog proznog teksta. *Jezici i Kulture u Vremenu i Prostoru II/1, Tematski Zbornik*, 421–432.
- Pletikos Olof, E., & Vlašić Duić, J. (2016). Reading Aloud and Interpretative Reading in Class/Čitanje naglas i interpretativno čitanje u razredu. *Croatian Journal of Education - Hrvatski Časopis Za Odgoj i Obrazovanje*, 18(3). <https://doi.org/10.15516/cje.v18i3.1994>
- Proctor, D. F. (1980). *Breathing, Speech, and Song*. Springer Vienna. <https://doi.org/10.1007/978-3-7091-3737-6>
- Reiterer, S., Hu, X., Sumathi, T., & Singh, N. (2013). Are you a good mimic? Neuro-acoustic signatures for speech imitation ability. *Frontiers in Psychology*, 4. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2013.00782>
- Schroeder, J., & Epley, N. (2016). Mistaking minds and machines: How speech affects dehumanization and anthropomorphism. *Journal of Experimental Psychology: General*, 145(11), 1427–1437. <https://doi.org/10.1037/xge0000214>
- Shriberg, E. E. (1999). Phonetic consequences of speech disfluency. *Proceedings of the International Congress of Phonetic Sciences*, 1, 619–622.
- Škarić, I. (1991). Fonetika hrvatskoga književnoga jezika. U R. Katičić (Ur.), *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika* (str. 61–378). HAZU i Nakladni Zavod Globus.
- Škarić, I. (2000). *Temeljci suvremenog govorništva*. Školska knjiga.
- Škarić, I., & Varošaneć-Škarić, G. (1999). Vježbe za glas i izgovor. U A. Bajc, K. Bucik, & S. Janežič (Ur.), *Ustvarjalnost v logopediji* (str. 197–200).
- Towler, A. J. (2003). Effects of charismatic influence training on attitudes, behavior, and performance. *Personnel Psychology*, 56(2), 363–381. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2003.tb00154.x>
- Trinh, H., Yatani, K., & Edge, D. (2014). PitchPerfect: Integrated rehearsal environment for structured presentation preparation. *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, 1571–1580. <https://doi.org/10.1145/2556288.2557286>
- Van Zant, A. B., & Berger, J. (2020). How the voice persuades. *Journal of Personality and Social Psychology*, 118(4), 661–682. <https://doi.org/10.1037/pspi0000193>

- Varošanec-Škarić, G. (2010). *Fonetska njega glasa i izgovora* (1. izd). Filozofski fakultet Sveučilišta.
- Verderber, K. S., Verderber, R. F., & Sellnow, D. D. (2010). *Communicate!* Wadsworth/Cengage Learning.
- Verderber, R. F., Sellnow, D. D., & Verderber, K. S. (2011). *The challenge of effective speaking*. Wadsworth Cengage Learning.
- Vlašić Duić, J., & Gusak Bilić, I. (2022). Utjecaj prozodijskih sredstava na razumijevanje sadržaja. U S. Gudurić, J. Dražić, & M. Stefanović (Ur.), *Jezici i kulture u vremenu i prostoru X/1: Tematski zbornik* (str. 303–311). Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet.
- Vuletić, B. (1980). *Gramatika govora*. Grafički zavod Hrvatske.
- Vuletić, B. (2007). *Lingvistika govora*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Zellner, B. (1994). Pauses and the temporal structure of speech. U E. Keller (Ur.) *Fundamentals of Speech Synthesis and Speech Recognition*. Chichester: John Wiley., 41–62.